

Maraşlı Mustafa Kâmil Efendi'nin Hayatı ve Eserleri¹

Dr. Selim ALTINTOP

Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Manisa

ÖZET

Maraşlı Mustafa Kâmil Efendi XIX. Asır sonu XX. Asır başı İzmir basın, fikir ve edebiyat hayatının önemli isimlerinden biridir. Yayın faaliyetlerinin çoğu İzmir'de olduğu için Türkiye genelinde pek tanınmayan Mustafa Kâmil, 1857'de Maraş'ta doğmuştur. Tahsilinin ilk kısmını Maraş ve Kilis'te yapmıştır. Medrese tahsili için geldiği Manisa'da tanınmış müderrislerden ders görür. İcazeti İzmir'de almıştır. İzmir'de muhtelif medreselerde müderrislik ve Sanayi Mektebi'nde mualimlik yapmıştır. Yazdığı eserlerle, gazete ve dergilerdeki yayın faaliyetleriyle İzmir havalisinin bilinen, takdir edilen bir şahsiyeti hâline gelen Kâmil Efendi, ilk eserlerini medrese öğrencisi iken Manisa'da, diğer eserlerini İzmir'de kaleme almıştır. Bunlardan sekizi matbudur, dördü basılmamıştır. O, çok sayıda şiirini, hikayesini, çeşitli konulara yayılan nesirlerini İzmir gazete ve dergilerinde yayınlamıştır. İstanbul gazete ve dergilerinde de birkaç şiir ve yazısı çıkmıştır. Yaşadığı dönemde İzmir'in seçkin simalarından biri olan ve ölümünden sonra da muhtelif vesilelerle hatırlanan Maraşlı Mustafa Kâmil Efendi, 1924 yılında ölmüştür.

Anahtar Kelimeler: Şiir, hikaye, dil, şathiyat.

The Works And Life Of Maraşlı Mustafa Kâmil Efendi

ABSTRACT

Maraşlı Mustafa Kâmil Efendi is one of the important names in the literary and intellectual life of İzmir at the end of 19th and beginning of the 20th century. Since he wrote mainly in İzmir, Mustafa Kâmil, who was originally from Marash, was not known throughout Turkey. He received primary education in Marash and Kilis. Then, he came to Manisa for Medrese education. He earned icazet (medrese diploma) in İzmir. He workes as a muderris in different medreses and as a teacher in Sanayi Mektebi in İzmir. He wrote his first works in Manisa when he was a student, then in İzmir. 8 of those were published and the rest is manuscript. He published many poems, stories and articles on different subjects in journals and newspapers in İzmir. Having become one of the prominent figures in İzmir, during his life time and is still remembered on different occasions, Mustafa Kâmil died in 1924.

Key Words: Poem, shorrt story, language articles, irony.

¹ Bu yazı, *Maraşlı Mustafa Kamil Efendinin Hayatı* isimli yüksek lisans tezimize dayalı olarak hazırlanmış olup Maraşlı Mustafa Kâmil Efendinin hayatı ve çalışmaları ile ilgili tesbit ve değerlendirmelerde Ö. F. Huyugüzel'in *İzmir Fikir ve Sanat Adamları* adlı eserindeki biyografi de göz önünde bulundurulmuştur.

Giriş

İlk şiir kitabını Manisa'da yayınlayan, daha sonra yerleştiği İzmir'de sekizi matbu olmak üzere yazdığı on iki eser yanında gazete ve dergilerde yayınladığı muhtelif alanlara yayılan yazıları ile İzmir basın yayın hayatında önemli bir yer tutan Maraşlı Mustafa Kâmil Efendi, bir taraftan yazılarıyla ve eserleriyle çevresine ışık tutarken, diğer taraftan da ehil olanları gerekli konularda aydınlatıcı yazılar yazmaya da teşvik ederek çifte rol ifa etmiş bir şahsiyettir. Kâmil Efendi devrinde oldukça iyi tanınmakla birlikte, aradan geçen zaman, nice değerli insanımız gibi, onu da unutulmuşlar arasına katmıştır. Biz bu yazımızda Kâmil Efendinin hayatı ve yazdıklarını ele alarak bu âlim-şair-yazar adamımızı tanıtmaya gayret edeceğiz.

I. Hayatı

Mustafa Kâmil, İbnülemin'e ve TDEA'ya göre 1857 (H. 1274)'de Maraş'ta doğmuştur. Hüseyin Avni Ozan'ın *İzmir Vilâyeti Şairleri Antolojisi* ve Bezmi Nusret Kaygusuz'un *Bir Roman Gibi* isimli eserlerine göre ise doğum tarihi 1272-1855'tir. Bu tarihlerden ilki, kaynakları dolayısıyla, doğru kabul edilebilir. Mustafa Kâmil, Maraş eşrafından Şîrevîzâde Debbağ Halil Ağanın oğludur.

Maraş'ta ve Kilis'te ilk bilgilerini tahsil ettikten sonra, İbnülemin'e göre, İstanbul, Balıkesir ve Kırkağaç'ı ziyaret etti (Bkz. *Son Asır Türk Şairleri*, ss. 795-796). Manisa'ya geldi. Bir süre tanınmış âlimlerden Hacıevliyazade Ali Rıza Efendiden Arapça okudu. Burada okuduğu yıllarda, "Evail-i tahsilim olan bundan on beş, on altı sene evvel henüz hengâm-ı şebab içinde bulunduğum bir sırada saika-i nevheves ile söylemiş olduğum bazı eş'ar-ı acizanemi cami olmak üzere bundan birkaç sene evvel bera-yı tahsil Manisa'da bulunduğum esnada bazı rüfekam canibinden kasaba-i mezkûrede tabettirilen divançe-i acizanem..." (Bkz. *Saadet Gazetesi*, nr. 607, 5 KS 1886) ifadesinde de belirttiği gibi heves ederek yazdığı eski tarz şiirleri, arkadaşlarının gayretleri ile taşbasma olarak basılmıştır.

Manisa'dan İzmir'e giderek Yozgatlı Hoca Mustafa Keşfi Efendinin derslerine devam etti ve 1886'da ondan icazet aldı.

Maraşlı Kâmil Efendi icazetini aldıktan sonra Moralı, Sultan Selim'in Kurşunlu, Umur Veli medreseleri müderrisliği görevlerinde bulundu. Bu medreselerde pek çok talebe yetiştirdi. Ayrıca Sanayi Mektebi'nde on sekiz sene muallimlik yaptı. Onun bu mektepte görev yaptığına dair bir kayıt şöyledir:

"1897 yılında Sanayi Mektebi müdürü Tahir Raci Bey, derslerin bir program dahilinde öğretilmesini sağlamak için Darü'l-muallimîn müdür muavini Lofçalı Mustafa Beyi görevlendirmişti. Yeni bir program hazırlayan Mustafa Bey, bu programdaki dersleri vermek üzere yeni öğretmenler belirledi. Bunlar:

Arapça ve Din Dersleri hocası Müderris Maraşlı Kâmil

Türkçe, Hesap, Hendese öğretmeni Celâl (Saygun)

Farsça öğretmeni Şâkir

Tarih-Coğrafya öğretmeni Hasan Rüştü

idi." (Gülnaz KOYUNCU, *İzmir Sanayi Mektebi*, s. 24)

Mantık ilminde vukufu yüksekti. Onun bu yönü, devrin tanınmış ulemasın-

dan Âkif Efendi ile yapılan mülâkatta, "Kâmil Efendi de meşhurdur. Kâmil Efendi mantıkta cidden yekta idi. Kâmil Efendi bir gün kızdı: 'Ben, İkdâm'ın başmakalelerini dolduracak derecede tam dört sene mantık yazarım' dedi" (bkz. İnkaya, *İzmir Edebiyatına Dair Röportaj ve Hatıralar III*, "Akif Efendi ile Konuşma", ss. 140-142) diye ifade olunur.

Edebiyat âleminde hayli hizmeti geçti. İzmir, İstanbul gazete ve dergilerine yazılar yazdı. Şair Eşref ve başkalarıyla kalem münakaşalarında bulundu. İbni Sina'nın meşhur Ruh kasidesini Hizmet gazetesinde şerh ederek neşrettirdi.

Pek kalender, lâubali, deryadil, hoşmeşrep olan bu şair ve âlim adamımız 15 Temmuz 1924'te kalp krizinden vefat etti. Bir gazetede onun ölüm haberi şu şekilde yer almıştır:

"Maraşlı Kâmil Efendi irtihal-i dâr-ı beka eyledi. Uzun müddet muhtelif mekteplerde muallimlik ve medreselerde müderrislik eden, gazetemizde dinî makaleler yazan Kâmil Efendi hocamız evvelki gece sekte-i kalbden irtihal-i dâr-ı beka eylemiştir." (Bkz. *Sada-yı Hak*, sayı 386, 17 Temmuz 1340)

Kâmil Efendi'nin na'sı Uluyol Kabristanı'na defnolunmuştur.

II. Dönem

Maraşlı Mustafa Kâmil'in yazı faaliyeti, 1870'ten 1922 yılına kadar geçen süreye yayılmıştır. Bu süre göz önünde canlandırıldığında Avrupaî Türk edebiyatının kuruluşunu tamamladığı, Tanzimat, Servet-i Fünun, Fecr-i Âti, II. Meşrutiyet dönemleri gibi Yeni Edebiyat hareketlerinin ortaya çıkıp eserler verdiği bir dönemdir. Yeni Edebiyatın tanınan bütün isimleri, bu dönem içinde eserlerini vermişlerdir. Bu dönem İzmir basın yayın ve edebiyat hayatı bakımından da verimli bir devre sayılabilir. Bu devrede İzmir'de çıkartılan pek çok gazete ve dergide edebiyat heveslisi gençler yayın faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bunlardan bazıları Halit Ziya, Tefvik Nevzat, Baha Tefvik, Necip Türkçü, M. Şeref (Aykut), Tokadîzade Şekip, Müstecabîzade İsmet, Bıçakçızade Hakkı, Şair Eşref, İbni Hazım Ferit, M. Nuri, M. Sait, Doktor Midhat, Hasan Rüştü, İzmirli Mustafa Kâmil, Kâmil (Dursun)... vb gibi isimlerdir. İzmir'in bu adlarını duyuran yazarları içinde Maraşlı Mustafa Kâmil Efendi, âlim-yazar kimliğiyle temayüz etmiştir.²

III. Yazı hayatı

Maraşlı Mustafa Kâmil Efendi, yazmaya 14-15 yaşlarında yani 1871-72 yıllarında daha bir medrese öğrencisi iken şiir tecrübelerinde bulunarak başlamıştır. Bilâhère 1886-1922 yılları İzmir basın yayın hayatının öne çıkan simalarından biri hâline gelmiştir. Bu zaman aralığında yayınlanan dergi ve gazetelerde, devrin yenileşme hareketlerine uzak kalmadan görüşlerini, düşüncelerini dile getiren yazılar yazmıştır. Kâmil Efendi, bu yazılarında, âlim, edip ve aydın bir kişilik

² Burada adları anıla, anılmayan İzmir yazıcıları ile ilgili bilgi için Ö.F. Huyugüzel'in İzmir Fikir ve Sanat Adamları eserine bakılabilir.

olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple ölümünden sonra, dönemin önemli şahsiyetleri anılırken ondan da söz edilmiştir. Örnek olarak şu hatıra kıyıntılarını burada zikredebiliriz:

1944 yılında Anadolu gazetesinde yayınlanan Kâmil Dursun ve Hasan Rüştü'nün hatıralarında o, "Merhum Maraşlı Kâmil Efendi güzel yazı ve şiirleriyle ve tedris-i ulûm ile muhitte şöhet kazanmış müderrislerdendir." (Atılğan, *İzmir Edebiyat tarihine Dair Hatıralar II*, s. 77.) ifadesiyle, Hasan Rüştü'nün hatıralarında ise "O sıralarda İzmir'de menfi bulunan şair Müstecâbîzade İsmet, Maraşlı Kâmil, meşhur hicivci şairimiz Eşref, Rûhî, Nevşehirli Sait'le arkadaşlık yapıyor." (A.g.t., s. 82) sözleriyle kendisinden bahsedilmektedir.

Bezmi Nusret Kaygusuz da *Bir Roman Gibi* adlı eserinde Tilkilik âlemlerinden bahsederken bu âleme devam edenleri sayar ve haklarında bilgiler verirken Maraşlı Kâmil Efendiden şu sözlerle bahseder:

"Burada görüştüklerimden Taşlıoğlu Doktor Edhem Beyi, Doktor Şükrü Osman Şenozan'ı, Maraşlı Mustafa Kâmil Efendiyi, Kadıhanlı Emin Beyi, Müftü Said Efendiyi pek iyi hatırlıyorum..."

Maraşlı Kâmil Efendi de Doktor Edhem Beyin daimî ziyaretçilerinden idi.... Serbest fikirli bir âlim idi. Sarığını bir tarafa kor, bizimle birlikte muhabbet sofrasına yanaşırdı. Eski tarzda şiirler yazardı. Fakat Hizmet ile İzmir gazetesi arasında geçen lisan mubahesesinde Türkçe'nin sadeleştirilmesi tezini müdafaa eylemiştir...." demektedir.

Yine Tilkilik âlemlerinden bahseden diğer bir şahsiyet, "Şark Feylesofu" lâkaplı Hidayet Keşfi'dir. Anadolu gazetesine verdiği bir mülâkatta bu âlemi ve oraya devam edenleri anlatıyor ve Maraşlı Kâmil Efendiyi şu sözlerle tanıtıyor:

"Âsâr-ı atıkadan bir vazo, yahut bir desti bulursunuz da kıymetini bilmediğiniz için evinizin bir köşesine atarsınız. Sonra o evi beş altı yüz liraya satarsınız. Evinizi satın alan adam birden parlar. Büyük bir ticarethane veya fabrika açar. Buna herkes gibi siz de şaşarsınız. O adama ne piyangodan bir ikramiye çıkmıştır, ne amcasından bir miras düşmüştür. O, sizin sattığınız evde kuyu kazarken bulduğunuz ve bir köşeye attığınız vazo yok mu, işte o, evin ikinci sahibinin sermayesinin mayasıdır.

Maraşlı Kâmil Efendi de böyle bir metruk vazoya benzer. Karşidan yırtık pırtık bir cübbe, karmakarışık bir sarık, sigara dumanından bıyığının bir tarafı boyanmış, siyah kaşları gözlerinin içine girecek gibi vaziyet almış. Cübbesinin bir kenarını toplayarak sallana sallana Tilkilik'e gelir. Manastırlıoğlu Doktor Edhem ve Kadınhanlı Emin'in yanına oturur, bazı nadide parçaları okurdu. Yazdığı güzel ve Türkçe parçaları Âhenk matbaasına vermezden evvel gösterir giderdi."

Takiben, Doktor Edhem Beyin teşvikiyle aralarında meydana gelen bir karşılıklı şiir okuma faslını anlattıktan sonra manzum olarak Kâmil Efendiyi överek onun hakkında şu değerlendirmeyi yapıyor:

"Velhasıl Maraşlı Kâmil Efendi fakr u sefalet içinde yaşadığı halde ne devlete, ne de millete bâr olmamıştı. İstiklâl-i efkârı çok severdi. Rahmetli şimdiki bazı hayalî şairleri görmüş olsaydı muhakkak şairlikten istifa eder, metruk bir vazo gibi köşeye çekilirdi." (Bkz. İnkaya, *İzmir Edebiyatına Dair Röportaj ve*

Hatıralar III, "Maraşlı Hoca Kâmil Kimdir?", ss. 140-142)

Yine devrin tanınmış ulemasından Âkif Efendi ile yapılan mülâkatta, Maraşlı Kâmil Efendinin de meşhurlardan olduğu, Şair Eşref'in hocaya kızıp onu hicvettiğinde Maraşlı'nın kuvvetli kıtalarla cevap verip Eşref'e hap olmadığı ifade edilir (bkz. Aynı tez, "Akif Efendi ile Konuşma", ss. 140-142).

Şu beyitler, Eşref'in hicvine Maraşlı'nın mukabelesi olduğu anlaşılan bir şiirinden seçilmiştir:

Bir alçağı îkaz için ettikçe nasîhat
Nâsihlere de hakd ü hakaret yeni çıktı
Hicviyye ile ancak korkutan cühelâyı
Bir şâire de karşı cesâret yeni çıktı
Bir dalkavuğa "Dalma bu sevdâyâ!" dedikçe
Yol gösterene birden ihanet yeni çıktı
Meyhâne mi bir sarhoş için yoksa kazâ mı
Bir serseme bir emr-i emânet yeni çıktı
Şâir mi denir hasr edene ömrünü hicve
Hicviyyeye de nâm-ı mahâret yeni çıktı
Bir bâde kirâs eyleyene koltuk içinde
Zenbil dolusu şi'r-i sadâkat yeni çıktı
Nîk be-nîkî lâcerem peyrev şevd
Her ki bed gûyed bedîhâ beşneved

(Hizmet, nr. 2539, 26 KE 1324-8KS 1908 1898)

Kâmil Efendi gazete yoluyla Mehmet Şeref, Hafız İsmail ve Mehmet Sait ile dil, Necip Türkçü ile hem dil ve hem de içtimaiyat konularında yazışmıştır. Bu yazarların Maraşlı'ya hitap şekli, onun, devrinde gördüğü kabulün derecesini gösterir: Mehmet Şeref, "İzmir Üdeba-yı Ulemasından Maraşî Faziletli Kâmil Efendi Hazretlerine" (bkz. Ahenk, nr 1272, 21 TE 1900), M. Sait, "Edib-i Şehir Üstad-ı Ekrem Faziletli Maraşî Ebu'l-Muhterem Mustafa Kâmil Efendi Hazretlerine" (Bkz. Ahenk, nr 1481, 1 Temmuz 1901), Hafız İsmail, "Faziletli Hoca Kâmil Efendiye" (Bkz. Ahenk, nr 1441, 16 Mayıs 1901) diye ona hitap ederler.

Mehmet Şeref İzmir'e geldiğinde, dil konusunda İzmir basınına harekete geçirebilme potansiyeli dolayısıyla Maraşlı Mustafa Kâmil Efendiyi dil sahasında yazacağı yazılara peyrev edip onu meselenin içine çekebilmeyi amaçlar. Böylece istediği ortam meydana gelebilecektir. Nitekim, Kâmil Efendinin meseleye ilgi göstermesi sonucu gazetelerde dile dair yazılar görülmeye başlar. Ö. Faruk Huyugüzel, *Necip Türkçü* adlı biyografik eserinde bu konuya temas ederken diğer kişiler arasında Maraşlı Mustafa Kâmil'in adını da anarak İzmir'de gerçekleşen bu dil tartışmasının, 1911 nisanında Selânik'te başlayan Yeni Lisan hareketi üzerinde olumlu etkiler yaptığını belirtmektedir (bkz. Huyugüzel, *Necip Türkçü*, ss. 37-38). Denilebilir ki, *Genç Kalemler* mecmuasında savunulan **Yeni Lisan** davasının temelleri, Selânikten evvel, İzmir'de atılmıştır.

Maraşlı Mustafa Kâmil, yazılarının büyük çoğunluğunu İzmir gazete ve dergilerinde yayınlamış olmakla beraber, İstanbul mevkutelerinden birkaçına da

şiiir ve yazı gönderip onları neşrettirmiştir. Onun, İzmir'de o yıllarda yayınlanan gazete ve dergilerden Mecmua-i İlmiye, Hizmet, Terakki, İzmir, Ahenk, Edep Yahu, Köylü, İbiş, İttihad, Halka Doğru Mecmuası, Sada-yı Hak, Yıldız, Mizanu'l-hukuk gibi çeşitli gazete ve dergilerde yazılarına rastlanmaktadır. Çok sayıda gazete ve mecmuada yazılarını neşreden Kâmil Efendinin, en fazla yazı verdiği iki gazete Hizmet ve Ahenk'tir.

Kâmil Efendi 1908'den sonra Hizmet'in yazı heyetine dahil olduğu gibi gazetenin edebî köşesinin idaresini de üstlenmiştir. Bu durum, Hizmet gazetesinde "Evrak-ı Perişan" yazısı üstündeki "Edebiyat" başlığı altında, gazetenin edebiyata verdiği önem belirtildikten sonra, "...hey'et-i tahririyemizden Maraşlı Mustafa Kâmil Efendinin nezareti altında bir edebiyat sütunu açmağı kararlaştırdı" sözleriyle duyurulmaktadır (bkz. *Hizmet*, nr. 2541, 16 KS 1909).

IV. Eserlerinin kısa bir değerlendirilmesi

Maraşlı Mustafa Kâmil Efendinin bir yazar olarak edebî sayılabilecek faaliyetleri yanında edebiyat dışı alanlarda da yazıları vardır. Bunları kısaca şu şekilde değerlendirmemiz mümkündür:

a) Şiirleri

Kâmil Efendi, bir taratan, çoğunluğu gazel şekliyle olmak üzere mesnevi, müseddes, şarkı biçimleriyle eski tarz şiirler ve nazireler yazarken diğer taraftan da yeni tarz şiirler kaleme almıştır. Ayrıca ortak şiirler de yazmıştır. M. Nuri'nin *Perakende Eserlerim* adlı eserinde belirttiğine göre, Maraşlı ile M. Nuri ortak gazel yazmışlardır. Tarih düşürmeye de meraklıdır. Genel olarak klasik kafiyeler kullanmıştır; bu, yeni tarz şiirlerinde bile böyledir. Şiirlerinin çoğunda aruz veznini kullanır; hece ölçüsüyle yazdıkları da vardır. Hece ölçüsüyle yazdığı şiirlerinde mani tipi kafiye şemasını, on birli hece ölçüsünü, dörtlük nazım birimini kullanmıştır. Şiirlerinde eski klasik temler yer almaktadır. Bilhassa "nazire", "şathiye" başlıklarıyla yazdığı mizahî bazı manzumelerinde devrinin bazı içtimaî, siyâsî hadiselerine takıştırmalar görülmektedir. Yüzyılın başında sürüp giden savaşlarla ilgili olarak yazdıkları, samimî duyguların işlendiği manzumelerdir.

b) Hikâyeleri

Kâmil Efendi on küçük hikâye kaleme almıştır. Bu hikâyeler "Küçük Hikâyeler" üstbaşlığıyla ve 1'den 10'a kadar numara verilmiş olup ayrıca başlık konmamıştır. Modern küçük hikâye sınıfına sokulabilecek bu hikâyeler birer tezli hikâyedirler ve her biri bir cemiyet problemini ele alır. Bunlar sefahatin fena neticeleri, Fransız mürebbiyelerin kötü etkileri, israf ve gösteriş merakının yol açtığı iktisadî bozulmalar, elinden tutulup eğitilmesi gerekenler, köylülerin mahsul parasıyla ödemek üzere alış veriş etmelerinin cehaletleri yüzünden kendilerine açtığı zararlar, ölçüsüz gece hayatının insan sağlığını harap etmesi, kızların hayata hazırlanmasının ehemmiyeti, evlenme çağının geciktirilmesinin sebebiyet vereceği durumlar, aşırı çeyiz düşkünü annelerin, ailelerinin maişetlerini nasıl daralttıkları ve evlenme vaadiyle dolandırılan insanlar gibi konulardır. Bu hikâyelerde, başlıca görevlerimizin nelerden ibaret olduğu ve hangi ihtiyaçlardan kaynaklandıkları, hikâye türünün sunduğu imkânlar ölçüsünde, anlatılmağa gayret edilmiştir.

c) Fikir yazıları

Maraşlı Kâmil Efendi'nin, "Vazifelerimizden" üst başlığı ile yazdığı makaleleri devrin fikir hayatı bakımından göz önünde bulundurulması icap eden yazılardır. Bu yazılarında o, bir taraftan nasıl bir toplum olduğumuzun tespitini yaparken, bir taraftan da çeşitli sahalara yaydığı değerlendirmeleriyle sağlıklı gelişen bir toplum olabilmemizin reçetelerini ortaya koymaya gayret eder. Ayrıca o bu yazılarda ele aldığı konularda yazı yazmaları için devrin aydınlarını harekete geçirmeye de çalışır. Bu makalelerinde Maraşlı Mustafa Kâmil Efendi tam bir münevver kimliği sergilemektedir. Bu makaleler, küçük hikâyelerle eş zamanlı neşredilmişlerdir ve aynı maksada yöneliktirler: Cemiyeti aydınlatmak ve eğitmek.

Yazılma gayesinin anlatıldığı "Bend-i Mahsus" adını taşıyan ve "Vazifelerimizden" makalelerini yazmaya bir giriş mahiyetinde olan kısımda yazar, önce genel bir durum tespiti yapıyor ve bu girişten sonra herbiri önemli bir konuya değinen makalelerini yayınlamaya başlıyor. Maraşlı Mustafa Kâmil Efendiye göre toplumun baş hastalığı kendi çözebileceği meseleler dahil her şeyi devletten beklemesidir. O ise bu durumu yanlış bulmakta ve halka kendi vazifelerinin bilincine varmaya davet etmektedir. Ahalinin vazifelerinin farkında olmaması, her şeyi devletten beklemesi toplumun geri kalmasının en önemli nedenlerindedir. Kâmil Efendiye göre "Bir memleketin kıymeti, efrad-ı ahalsinin kıymetine bağlıdır". Tabi ahalsinin fertleri vazifelerinin idrakinde olan devletler terakki edeceklerdir, medeniyet yarışında ön safta bulunacaklardır. Bir fikir vermesi açısından Bend-i Mahsus'tan birkaç paragrafı buraya kaydediyorum:

"Devam ede gelen ekser mübahesatta ekser muharrirler lüzum görülen şeyleri hep hükümet-i seniye yapsın diyorlar. Yazdığımız varakalarda her şey hükümetten intizar olunmaz, kendilerine lâzım ve nafi olan şeyleri ahali yapmalıdır, ahali yapabilecek bir durumda bulunmalıdır diyoruz; ne demek istediğimizi anlatamıyoruz. Yine dönülüyor, dolaşılıyor; gerek mekteplerin, gerek medreselerin, hatta bakkalların, murabahacıların, köy dükkânlarının bile ıslahı, men'-i mazarratı hükümet-i seniyeden talep olunuyor. Belki hanelerimizde yediğimiz yemeklerden bir bahis açılrsa, yemeğimizin ihzarını da hükümet-i seniyeden isteyeceğiz. Öyle ya! Ekmeğe, ete narh istemek ne demektir ya! Ekmeğimizi, etimizi, odunumuzu, kömürümüzü hükümet-i seniye, belediye hazırlasın demektir. Bu ise pek aksi bir düşüncüdür. Hükümetin vazife ittihaz edeceği şeyler ahalinin can ve ırz ve mallarının temini hususlarından ibaret olup ahaliye nafi olan şeylerden de ahalinin münferiden yapamayacağı veya yapmağa teşebbüs etmediği şeyleri dahi hükümet bizzarur yani mücerret ahalinin yapamadıkları ve yapmaya teşebbüs etmedikleri cihetle yapmaya mecbur olur.

Halbuki kabil mi, hükümet ahaliye her nafi olan şeyi yapabilsin? Hükümet bunlardan yalnız yapılması idare-i umumiyece dahi elzem olan şeyleri seçer, yapar, bakisini ahaliye terk eyler. Nitekim bizde de öyle olmuştur...

Biz kendimiz ahval ve ef'alimizi ıslah etmeyip de bunu da hükümet-i seniyeden beklersek ayıp olmaz mı?

Bu kadar bahislerle henüz muharrirîn-i kiramı bile bir de böyle düşündürmeye muvaffak olmadık. Hep ekseriyet bizi şöyle keyfimize terk ile hükümet-i

seniyeyi vazifedar kılıyorlar. İnsaf! İşte mücerret biraz da kendi vazifelerimizi düşünmeye alışabilmemiz için “Vazifelerimizden” unvanıyla yazacağımız makalâta fikirlerimizi emsal ile ispata, teyide çalışacağız.”

Bu Bend-i Mahsus'un mütalâası hâlinde görülebiliyor ki ahâlimizin en müzmin hastalıklarından birisi her şeyi devletten beklemektir. Bu öyle bir hastalık ki faraza devlet kendinden beklenenleri yapmaya kalksa tükenmez kaynaklara sahip olması gerekecektir; bu ise imkânsızdır. Devlete ait vazifeleri devlete, halkın yapması gerekenleri halka havale etmek tutulması gereken tek doğru yoldur.

Vazifelerimizden yazıları yirmi bir makaleden oluşuyor. Yazar, bu makalelerde halka vazifelerini bir bir anlatıyor. Bu makaleler gerçekten ele aldığı konuları son derece etraflı ve ikna edici bir şekilde işleyen derinlikli yazılardır.

d) Dil yazıları

Yazar, dil ile ilgili yazılarında, başlangıçta, oldukça yeni görüşler ortaya koyar³. Ancak mesele çeşitli yönleriyle tartışılıp konu hakkında aşırı birtakım görüşler açığa çıktıktan sonra dilde tasfiyecilik ve özellikle dilimizin Arapça ve Farsça ile bağlarının kopartılması anlayışlarına karşı çıkar. Gerçi o, alındı kelimelerin kullanılmasında aşırılığa kaçılmasını tasvip etmez, ama aşırı sadeleştirme gayretlerine de soğuk bakmaktadır. Şinasi'nin başlattığını söylediği halkın anlayacağı bir dili kullanma anlayışını esas tutmak gerektiğini, dilimize girmiş bulunan Arapça ve Farsça kelime ve kaidelerin herkesin kullanmaya alıştığı kısmının atılmasının yersizliğini ve bu bilgilerin edinilmesinin gerekliliğini savunur⁴. Gazete-

³ Maraşlı, Mehmet Şeref'e hitaben yazdığı dile dair bir yazısında oldukça ileri, sağduyulu bir yaklaşım ortaya koyar. Yazı dilinin, bırakın köylüleri, şehirliler tarafından bile anlaşamadığını, hele eskilerin yazdıklarını, divan şairlerini anlayabilmek için yıllarca Arapça, Farsça bilmek yetmeyip mecazları, kinayeleri, bedii sanatları, belâgati de bilmek gerektiğini, bir insanın ancak o vakit eski Türkçe'yi okuyup anlayanlar sınıfına geçebileceğini belirtir ve bu dilleri konuşanlarla birlikte olmamız nedeniyle bunların bize gerekli olduğu iddiasını da redle şu yargıya varır: “Şeref Bey! Daha doğrusunu mu istersin, ne olursa olsun, alışmağa bakar. Arapça'daki, Acemce'deki o söylediklerimizin, mecazların, kinayelerin, ileriki mektuplarımızla görüşeceğimiz gibi daha tumturaklıları Türkçe'de bulunabilir.”

Yazar, Türkçe'nin zor anlaşılır hâle gelmesinde medrese eğitiminin dahli olduğunu şu şekilde belirtiyor: "... medreselerimizde okunagelmekte olanların yalnız Arapça, Acemce yazılmış olmalarından ve bunlardaki -müsaadenizle -cemiyet-i mana ve selâset-i ifade- ötekilerden daha çok olmasından ileri gelmiştir.”

Maraşlı sade dil kullanmanın lüzumunu şu şekilde belirtiyor: “Zaten seninle böyle bir yol tutuşumuz da -öteden beri beklediğimiz bu neticeyi artık fiile çıkarmak için- Türk kardaşlarımızı yalnız Türkçe yazıp Türkçe söylemeğe alıştırmak ve şu yüzden, yazılanları kırda bayırda yaşayan köylü Türklerimizin bile anlayacakları bir yola sokmak idi.”

(Ahenk, nr 1274 - 1275, 24 TE 1900 - 25 TE 1900)

⁴ Hafız İsmail Efendi ile dil konusundaki mübaheselerinde dil meselesinin çok uzatıldığını belirterek bazı kimselerin Spencer, Havelak, Emil Zola gibi Garplı edip ve filozoflardan delil getirmelerini yadırgar. Dilimiz olgunlaşalı hayli sene olmuştur. Biraz daha ötesi dilimizi Çağatayca'ya döndürmektir; bu hâlde elimizdeki kitapları yırtmamız gerekir. Dil yenilikçilerinin esas hedefleri Arapça ve Farsça kelimeleri dilimizden tasfiyedir; Fransızca, Almanca, İngilizce kelimelere bir şey dedikleri yoktur.

Türk dilini iyi bilmek için Arap ve Fars dillerinin kaidelerini öğrenmek lâzımdır. Dilin tadi-

lerde dil ile ilgili yazılarında bunları ifade ettiği gibi, *Kavaid-i Arabiye* ve *Müntehap Sarf-ı Osmanî* adlı eserlerinde de bu anlayışın izleri vardır.

e) Diğer yazıları

Yazarın bunların dışındaki yazıları da belli bir yekûn tutmaktadır. Bunları dinî, içtimaî, siyasî mizahî hikâyeler; dinî yazılar, çeşitli konularda denemeler, sohbetler, makaleler... olarak sıralamak mümkündür.

f) Basılmış eserleri

Basılmış eserlerinden ilki, ilk gençlik yıllarının ürünü, eski tarz şiirlerinin yer aldığı *Güfte-i Kâmil* adını taşıyan bir divançedir ve Manisa'da taşbasması olarak tabedilmiştir. Yukarıda da geçtiği gibi bu kitabının basılması bazı arkadaşlarının himmeti ve gayreti ile gerçekleşmiştir.

Yazarın *Usûl-i Akyise* isimli kitabı kıyasla ilgili kavramlar üzerinde durmaktadır. Eserin ilk yedi sayfası Arapça, dokuz sayfası da Farsça'dır. Bu kısmın başına "Tercüme-i ber-zaban-ı Farişî" serlevhası konmuştur. Küçük bir eserdir.

İbni Sînâ ise önce Hizmet'te tefrika edilmiş, sonra kitap olarak bastırılmış, filozofun **Ruh Kasidesi**'ni şerh eden ufak çapta bir eserdir.

Kavaid-i Arabiye de yine önce *Hizmet*'te, üç sene de fasıla verilerek, tefrika edilmiş, bilahare kitap olarak bastırılmış, "kavaid-i Arabiye içinden me'nûsü'l-ist'mâl olan bazı elfaz-ı Arabiyenin suret-i istimaline dair bulunanlarını erbab-ı istifadeye arz etmek" (bkz. Hizmet, nr 750, 30 Nisan 1894) maksadıyla yazılan bir eserdir. Bununla ilgili bir haber 28 Eylül 1313 tarihli *İlâve-i Ma'lûmat* nr. 16'da şöyle yer almıştır: "Bir kısmı *Hizmet* ceridesi ile neşrolunan bu eser kavaid-i Arabiyenin lisan-ı azbül'-beyan-ı Osmanî'ye müteallik olanlarını münekkidane ve vakıfane bir surette cami ve sade bir şive-i ifade ile muharrer bulunduğu cihetle ehemmiyeti derkârdır. Hele elfaz-ı Arabiyenin lisanımızda suret-i mevki'-i istima-

li, tevsii için Arapça kâfidir. Arapça'yı, Acemce'yi dilimizden atıp sırf Türkçe görüşelim demek nankörlüktür. Uygurca'yı, Çağatayca'yı yeni baştan tahsil... Bu ham hayaldir. Halbuki Çağatayca şiir, Osmanlı şiiri yanında ne kadar kaba kalmaktadır!

Dilimize yeni giren ve karışıklık yaratan ecnebi kelimelerin yanında Türkistan'dan alınan gayet soğuk, sönük, tatsız tabirleri gazete sütunlarında gördükçe okumaya başladığımız bir makaleyi hemen birinci, ikinci satırda bırakıyoruz. Adeta bir Uygurlaşma gözlenmektedir.

Artık yazarlarımız, şairlerimiz oldukça sade yazmaya özen göstermeli, bir sözün Türkçe menus bir karşılığı varken onun yerine Arapça, Acemce kullanmaya yeltenmemelidirler. Biz bunu hedefledik. Yoksa Şeref'le benim maksadımız, üç beş aydan beri sayfalar dolusu yazı yazan yazarlarımızın âleme yutturmak istedikleri o, ağır, haşin, vahşî lügatlerle lisanımızı Uygurlaştralım, demek değildir.

Yazar, fikirlerini mantık ilmi dahilinde ortaya koyduğunu, yeni lisan kaidelerinin ve bunların dayandırıldıkları örneklerin değerlendirmesini bu doğrultuda yaptığını belirtip kendi noktai nazarını aşağıdaki sözlerle çerçevesiyor:

Zaten öteden beri fikrimin bağlı olduğu nokta, kabulünü arzu ettiğim cihet de budur: Bir fikir –gerek basit olsun gerek mürekkep– Türkçe'de kâfi derecede onu ifadeye elverişli, tatlı, menus tabirler, terkipler bulunduğu Arab'ın, Acem'in ne isim ne de sıfat tamlaması kullanılmaya kalkılmamalıdır.

(Bkz. Altıntop, *Maraslı Mustafa Kâmil Efendinin Hayatı*, ss. 80-86)

lini mübeyyin olarak ayrıca nazmen, nesren misaller irad edilmiş bulunması e-hemmiyetini bir kat daha artırır..."

Ö. F. Huyugüzel'in belirttiğine göre Yazar *Müntehap Sarf-ı Osmanî* adlı eserini Mekteb-i Sanayi nazırı İsmail Fazıl Paşanın isteği üzerine yazmıştır. Bu kitapla ilgili *Ahenk* gazetesinde bir haber de çıkmıştır. Bu habere göre eser, hem okumaya yeni başlayanlara usanç vermeyecek kadar kısa, hem de Türkçe'ye lüzumu kadar Arapça kuralları Türkçe'nin kuralları ile birlikte öğrenmeye kâfi gelecek bilgileri içermektedir.

Yine Huyugüzel'e göre *Manzume-i Harp* adlı şiir kitabından kaynaklar bahsediyorlarsa da, bu eser, kataloglara intikal etmemiştir; belki de uzunca bir şiirden ibaret bir küçük kitapçıktır. Ancak şunu belirtelim ki Kâmil Efendinin savaş konulu bir kaç şiiri vardır.

Maraşî Abdülvehhab Haşiyesi âdâb sahasının tanınmış bir eserine haşiye olarak yazılmış Arapça bir eserdir. Eserin sonunda yer alan ifadeye göre Kâmil Efendi eserini 1302 yılında İzmir'de bitirmiştir. Fihristinden anlaşıldığına göre eser, yazı yazmada bilinmesi gereken çeşitli konuları işlemektedir. Bu eser hakkında 19 TE 1901 tarihli *Ahenk* nr. 1575'te şu değerlendirmeye yer verilmiştir: "Maraşî faziletli Mustafa Kâmil Efendinin bundan on sekiz sene evvel yani henüz tahsili esnasında te'lîfe muvaffak oldukları Abdülvehhab Haşiyesi (Maraşî) nam eser, bu kere Vilâyet Matbaası vasıtasıyla tab'ı hitam bularak mevki-i intişara çıkarılmış. Ulemamızın her bâr dest-i tekrim ve ihtiramlarında bulunarak, ale'l-umum memalik-i İslâmiyede tedrisle istifade edilegelen ilm-i âdâbdan (Abdülvehhab) gibi bir nüsha-i nefisenin şimdîye kadar öyle bir haşiyesi bulunamaması cemiyet-i ilmiyemizi gerçekten müteessif ettiği halde bu kere fâzıl-ı mûmâileyh tarafından öyle bir eserin vücuda getirilmesi hakikaten pek büyük bir himmettir..."

Dinî ve Tarihî Menakıb-ı İmam-ı A'zam Ebu Hanife, muhaddisinden Şeyh Muhammed b. Ahmedü'd-Dımaşkî'nin *Ukudu'l-Cihaz* namındaki eserinin genişletilmiş bir çevirisi olup Hanefî mezhebinin kurucusu İmam-ı A'zam Ebu Hanife'yi anlatan bir eserdir. Önce İzmir gazetesinde "Kısm-ı Edebî" üst başlığı ve "Mezahib-i Eimme-i Erbaa" başlığı ile tefrika edilmiş, daha sonra kitap olarak bastırılmıştır. Tefrika başlığından, yazarın, önce diğer mezhep imamlarının biyografilerini de yazmayı planladığı anlaşılmaktadır.

Yazarın, kaynaklarda basılmadığı belirtilen eserlerine ulaşmak mümkün olamadığından onla hakkında bir bilgi ve fikir sahibi değiliz.

V. Gelenekçi çizgi

Maraşlı Mustafa Kâmil Efendiyi yazdığı edebî ve ilmî eserleri, yazıları, hikâyeleri ve şiirleriyle devrinin gelenekçi çizgisindeki Muallim Naci mektebine dahil etmek mümkündür. Onun edebî kılıklı eserlerinin önemli bir kısmı teknik bakımından iyi sayılabilir. Ancak yazarın İzmir dışına çıkmaması tanınmasına olduğu kadar edebî verimliliğine de olumsuz etki etmiş olmalıdır.

VI. Tesbit edilebilen gazete ve dergi yazıları

Maraşlı Mustafa Kâmil Efendinin gazetelerdeki ilk yazısı, Ö. Faruk Huyugüzel'in *İzmir Fikir ve Sanat Adamları* adlı eserinde belirttiğine göre, 1882 martında Tercüman-ı Hakikat'ta çıkan bir naziresidir ve bundan başka da birkaç gazeli daha aynı gazetede yayınlanmıştır. Bu gazeteden sonra onun şiir ve yazıları yine bir İstanbul gazetesi olan Saadet'te çıkar ki bu gazetede ilk yazısı da. 27 Teşrin-i Evvel 1886 tarihlidir. Fakat bunlar yazarın basında çıkan ilk yazıları değildir; ancak ilk yazılarına ulaşmak, ilk devir İzmir gazeteleri elde bulunmadığı için mümkün olamamıştır. Bir gazelinin tenkidi ile ilgili cevabî yazısında söylediği aşağıdaki sözler, Maraşlı Mustafa Kâmil Efendinin, tespit edilenlerden dışında da yazıları bulunduğunu göstermektedir:

“Birkaç seneden beri ikamet etmekte olduğum İzmir'de sırası geldikçe bilmeçburiye açılmakta olan mebahis-i kalemiyede mebhut ve mülzem olmaktan başka çareleri kalmayan birkaç ne söylediklerini bilmez elfaz ve meanî bîgâneleri hemen o divançeden bahsedivermeği mu'tad edinmiş iseler de dâîleri o divançeyi teşkil eden eş'arı söylediğim zaman henüz medreseye devam etmeğe başlamış bir çocuk olduğumdan ve eğerçi ondaki gazeller bugün müntehabım değil ise de içinde kendilerinin suret-i fahr ve mübahatta elyevm neşretmekte buldukları âsâr-ı mukalledaneleri gibi manasız, maksatsız olmak lekesinden beri bir hayli eş'arım mevcut olduğundan şimdiki halde başları sıkılır sıkılmaz mezkûr divançeye mü-racaat ederek ondan en fena bir gazelimi meydana sürmeleri kendileriçün hiç bir faideyi müfid olmayıp belki bundan üç sene evvel neşrolunan "Nevruz" nam risaleyi yeniden dest-i tenkide almak lüzumunu bana ihtar etmekte olduğundan öyle eski defterleri karıştırmaya hiç de hacet görülememektedir.” (Bkz. *Saadet Gazetesi*, nr. 607, 5 KS 1886)

Yazarın eserleri ile gazete ve dergilerde yayınladığı çeşitli türdeki yazılarından tesbit edebildiklerimizi bir liste hâlinde aşağıya kaydettik. Eldeki ürünleriyle yazar, devrinin edebiyat ve fikir hayatı incelenirken ele alınıp değerlendirilmeyi hak ediyor.

VII. Matbu eserleri

1. Güfte-i Kâmil, Manisa: 1299 (1881), Yani Palamasra Matbaası, Litoğrafya, 100 s.
2. Usûl-i Akyise, İstanbul: 1307 (1889), A. Asadoryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 16 s.
3. İbni Sina, İstanbul: 1307 (1889), Kasbar Matbaası, 16 s.
4. Kavaid-i Arabiye, İzmir: 1313 (1895), Ahenk Matbaası, 71 s.
5. Maraşî Abdülvahhab Haşiyesi, İzmir: 1318 (1900), İzmir Matbaası, 6+220 s.
6. Müntehap Sarf-ı Osmanî, İzmir: 1327 (1909), Keşişyan Matbaası, 52 s.
7. Manzume-i Harb (matbu olduğu kaydı kaynaklarda yer almakla beraber nerde ve ne zaman basıldığı tesbit edilememiştir).
8. Dinî ve Tarihî Menakıb-ı İmam-ı A'zam Ebu Hanife -Forma 1, İzmir: 1340 (1922), Ahenk Matbaası, 64 s.

9. Basılmayan Eserleri

Zübde-i Baharistan, Tağlit-i Galatat, Hey'ât-ı İslâmiye, Risale-i Yaiye

10. Yayımlanan ilk yazılar önceliğine göre gazete ve dergi yazıları

Saadet

Adâb-ı Münazara, nr. 547, 15 TE 1302-27 TE 1886

Kanun-ı Münazara, nr. 571, 24 TS 1886

Naci Efendi Hazretleri-Gazel, nr. 601, 28 KE 1886

Faziletküster!, nr. 607, 5 KS 1886

Maraşlı Kâmil Efendi Hazretleri tarafından irsal buyuruluyor: Gazel (bu şiirle ilgili Saadet'in değerlendirmesi), nr. 643, 15 Şubat 1886

Nazire, nr. 648, 21 Şubat 1886

Nazire, nr. 667, 16 Mart 1886

Nazire, nr. 684, 5 Nisan 1886

Gazel, nr. 692, 14 Nisan 1886

Eski Bir Söze Yeni Bir ((Nazire)), nr. 703, 27 Nisan 1887

Bir Tıflın Kitabı-i Mezarı -Pederi Lisanından-, nr. 708, 3 Mayıs 1887

Şarkı, nr. 717, 14 Mayıs 1887

Gurbet (şiir), nr. 720, 17 Mayıs 1887

Ukaz-ı Osmanî (Altıncı İctima'): 1- Hüseyin Hüsnü, 2- İsmail Safa, 3-Maraşlı Kâmil (şiirler), nr. 667, 16 Mart 1886

Mecmua-i İlmiye

Nazire, nr. 1488, 27 Temmuz 1304/1888

Hizmet

İbni Sina (İbni Sina'nın kısa biyografisi ve Ruh Kasidesi şerhi, dört dizilik bir tefrika), nr. 188 - 191, 18 Eylül 1888 - 29 Eylül 1888

Nazireye Nazire -Rıza Efendinin Naziresi İçin-, nr. 195, 13 TE 1888

Kavaid-i Arabiye, nr. 323-774 (11 Şubat 1890-15 Mart 1890 arası sekiz, fasıla, 30 Nisan 1894-1 Ağustos 1894 arası on dört, toplam yirmi iki dizilik tefrika)

Maraşlı Faziletli Kâmil Efendi tarafından tanzim edilip matbaamıza ihda olunan medhiye-i beliga-i Hazreti Hilâfetpenahîdir (marş), nr.775, 31 Ağustos 1894

Merkad-i Hz. Havva (mizahi yazı), nr. 2458, 22 Eylül 1908

Meb'us Olmak Kolay mı? (siyasi makale), nr. 2464, 29 Eylül 1908

İbni Hazım Ferid, nr. 2470, 6 TE 1908

Ulema-i Hukuk, nr. 2474, 11 TE 1908

Kadınlar Okur Yazar Olsalar Ne Lazım Gelir? (makale, iki sayıda), nr. 2468 - 2469, 14 TE 1908 - 15 TE 1908

Kanun, İstibdad, Meşrutiyet (makale), nr. 2485 23 TE 1908

Hikmet ve Medeniyet (makale), nr. 2506, 24 TS 1908

Bir Yetimin Avaze-i İstimdadı (makale), nr. 2515, 4 KE 1908

Şathiyyat (ironik nazireler), nr. 2518, 8 KE 1908

Şathiyyat, nr. 2520, 16 ZK 1326 - 27 TS 1324 -10 KE 1908

Keşmekeş-i Muharrirîn (mizahi şiir), nr. 2526, 17 KE 1908

Bir Müntehiple Müntehap Beyninde (şiir), nr. 2529, 21 KE 1908

Şathiyyat (ironik nazireler), nr. 2532, 24 KE 1908

- Bir M¼cihad-i H¼rriyet ve vatan (şiiir), nr. 2537, 30 KE 1908
Şaŕhiyat -Tezad-ı Efkar- (ironik nazireler), nr. 2538, 31 KE 1908
Şair-i Şehir Eşref Efendiye, nr. 2539, 8 KS 1908
Şahiyyat, nr. 2539, 8 KS 1908
Evrak-ı Perişan, nr. 2545, 15 KS 1908
Vatan, nr. 2550, 21 KS 1908
Milleti Soyup Fırar Eden Bir M¼stebit İçin, nr. 2552, 24 KS 1908
Birkaç Tarih, nr. 2553, 25 KS 1908
Eş'ar-ı Milli, Hizmet, nr. 2542, 12 KS 1909
Bir Kerkesle Bir G¼vercinin M¼şaaresi (şiiir), nr. 2543, 13 KS 1909
(Başlıksız) (13 beyit), nr. 2544, 14 KS 1909
Evrak-ı Perişan, nr. 2541, 16 KS 1909
Ma'l¼mat
Aşkın Esbab ve Al¼imi, nr. 38, ss. 811-812 18 Mayıs 1312/1896
İstılahat-ı İlmiyyeden Bir Parça: Ziya-Nur, nr. 41, ss. 904-905, 6 Haziran 1312/1896
Aşık (d¼rt yazı), nr. 42-45, 13 Haziran 1312/1896-18 Temmuz 1312/1896
Ebced, nr. 49, 50; ss. 15-16, 19 Ağustos 1312/1896
Terakki
Tali', (şiiir), nr. 11, 5 Temmuz 1312/1896
İzmir
Masnuat-ı Dahiliye, aded 27, 18 TS 1312/1896
Menakıb-ı Eimme-i Erbaa, nr. 29 – 43/99, 2 KE 1312/1896 – 16 Mart 1314/1898
(19 sayılık yazı dizisi – Dergi 43. sayıdan sonra çift sayı numarasına geçiyor ve 35 – 86 diye başlayan numaralama dizi sonunda 43 – 99'a ulaşıyor)
Tali', nr. 177-24, 8 TS 1315/1899 (Bk *Terakki*)
Derd (şiiir), nr. 179-26, 22 TS 1315/1899
Medhiyye-i Seniyye-i Hazreti Hil¼fetpenahî (marş, bestekârı: muzıka muallimi İsmail Z¼hdi Efendi), İzmir, 3 Eyl¼l 1904
Åhenk
Muharrir-i Terzeban İzzetli Mehmet Şeref Beyefendi Hazretlerine Birinci Mektup, nr. 1274-12754, 24 TE 1900-24 TE 1900
Vazifelerimizden-1: Nefse İ'timad, nr. 1362, 8 Şubat 1901
K¼¼k Hik¼yeler, nr. 1365-1367-1371-1378-1386-1393-1398-1411-1425-1457-1458, 12 Şubat 1901-5 Haziran 1901 (başlıksız on k¼¼k hik¼ye)
Vazifelerimizden-2: İctihad, nr. 1369, 16 Şubat 1901
Vazifelerimizden-3: Ciddiyet-Sabır ve Muvazabet, nr. 1383, 5 Mart 1901
Vazifelerimizden-4: Tehzib-i Nefs, nr. 1388-1389 , 10-12 Mart 1901
Vazifelerimizden-5: Kıdve, nr. 1394, 17 Mart 1901
Vazifelerimizden-6: Edeb ya Fazilet, nr. 1403-1404, 27-28Mart 1901
Vazifelerimizden-7: İrtika-ı Milli M¼l¼hazası, nr. 1408-1409, 7-9Nisan 1901
Edib-i Hakayık-n¼vis Hafız İsmail Efendiye Cevap (makale), nr. 1453-1454-1455-1456-1458-1464-1466-1468-1475, 30 Mayıs 1901-24 Haziran 1901

- (Başlıksız), nr. 1454, 18 Mayıs 1317-31 Mayıs 1901
Türkçe (Mehmet Necip Efendiye hitaben yazılmış), nr. 1454-1455, 31 Mayıs 1901-1 Haziran 1901
(Başlıksız), nr. 1475, 13 Haziran 1317-24 Haziran 1901
Münekkid-i Muktedir Said Efendiye (mektup), nr. 1486-1487, 6 Temmuz 1901-17 Temmuz 1901
Vazifelerimizden-9-10-11-12: Bedreka-i İrfan (aynı başlıklı dört makale), nr. 1517-1523-1524-1531, 13 Ağustos 1901-29 Ağustos 1901
Vazifelerimizden-13: Evlad, nr. 1539, 7 Eylül 1901
Vazifelerimizden-14: Ağuş-ı Maderde Evlad, nr. 1589, 5 TS 1901
Vazifelerimizden-15: Âdet (dizi yazı), nr. 1612-1613-1616, 18 TS 1901-5 KE 1901
Vazifelerimizden-16: Kadınlarımız ve Medeniyete Hizmeti, nr. 1619, 9 KE 1901
Vazifelerimizden-17 (sehven 16 yazılmış): Askerlik, 1627, 20 KE 1901
Vazifelerimizden-18 (“ “): Temin-i Hal ve İstikbal, nr. 1641, 5 KS 1901
Vatan (şiir), nr. 2550, 21 KS 1901
Vazifelerimizden-19: Asabiyet, nr. 1661, 2 Şubat 1902
Vazifelerimizden-20: Hüseyin Rıza Beye, nr. 1667, 9 Şubat 1902
Vazifelerimizden-21: Veremin İyiliği, nr. 1680, 25 Şubat 1902
(Hastalığımı anlatıyor), nr. 3051, 31 Temmuz 1906
Başlıksız Birkaç Tarih, nr., 2553, 25 KS 1324/1908
Köylülerin İhtiyacı (makale), nr. 2555, 27(?) KS 1324/1908
Evrak-ı Perişan, nr. 2445, 15 KS 1909
Asker Evlad (şiir), nr. 4959, 21 TE 1328-3 TS 1912
Vatan (şiir), nr. 2550, 21 KS 1909
Meydan-ı Harbde Şehid Düşen Bir Askerin Gönüllü Olarak Cihada Giden Asker Oğlunun Vatan Türküsü (şiir), nr. 4960, 22 TE 1328 - 11(?) TS 1912
Asker Evlad (şiir), nr. 4968, 31 TE 1328-13 TS 1912
Şehit Düşmüş Bir Gönüllünün Arkadaşlarına Vasiyeti, nr. 4962-4963, 24 TE 1328/6 TS 1912-25 TE 1328-7 TS 1912
Kıt'a, nr. 4969, 14 TS 1912
Münacat (şiir), nr. 4977, 12 TS 1328-25 TS 1912
Giritli Erbâki Mehmet Ağa (şiir), nr. 4996, 1 TS 1328-14 TS 1912
Bir Osmanlı Askerinin Vatan Şarkısı Söyleyerek Cenge Gidişi (şiir), nr. 5056, 13 Şubat 1328-26 Şubat 1913
Cihadname (şiir), nr. 5586, 25 TE 1330/1914
Medaris-i İslâmiye-İbni Hazım Ferid'e, nr. 7500, 30 Eylül 1336/1920
Edeb Ya Hu
Kıt'a, nr. 21, 21 Şubat 1324/1908
Köylü
Ahlâk (israf hakkında sohbet), nr. 166, 8 Mart 1325/1909
Cihad (şiir), nr. 166, 8 Mart 1325/1909
Cihad (şiir), nr. 176, 19 Mart 1325/1909
Cihad-Tali'-i Ma'kus, Bir Derbeder (şiir), nr. 186, 31 Mart 1325/1909

- Cihad (şiiir), nr. 186, 22 RE 1327/1909
Cihad (şiiir), nr. 187, 24 RE 1327 - 2 Nisan 1325/1909
Vakit Nakittir (makale), nr. 187, 2 Nisan 1325/1909
Cihad (şiiir), nr. 192, 7 Nisan 1325/1909
Nankörlük, nr. 192, 29 RE 1327 - 7 Nisan 1325/1909
Cihad (şiiir), nr. 194, 1 RE 1327 - 9 Nisan 1325/1909
Medeniyete Yakışan Ancak Meşrutiyettir, nr. 194, 9 Nisan 1325/1909
Cihad-ı Mukaddes, nr. 1889, 31 TE 1330/1915
Cihad-ı Mukaddes, nr. 1899, 10 TS 330/1915
Cihad-ı Mukaddes - Moskof'a Karşı Asker-i İslâm, nr. 1912, 23 TS 1330/1915
İbiş
Kit'a (şiiir), nr. 24, 16 RE 1327 – 23 Nisan 1325
Mizanu'l-Hukuk
Bend-i Mahsus: Adalet-i Hükkam (makale), s. 284-285, nr. 25, 1 Nisan 1325/1909
İttihad
Teşbib (şiiir), nr. 92, 21 KS 1324/3 Şubat 1909;
Şamlı İzzet(şiiir), nr. 65-207, ...
Musahabe (hayatla ilgili bir sohbet), nr. 305-163, 16 Eylül 1909
Feryat (şiiir), nr. 338 - 196, 24 TE 1909
Takdis-i Devr-i Hümayun (şiiir), nr. 348 - 206, 4 TS 1909
İkaz (şiiir), nr. 88, 16 KS 1909
Adl, Bidad-1, nr. 81 - 94, , 21 KS 1909 - 5 Şubat 1909 (sekiz dizi sürüyor)
Halka Doğru mecmuası
Çokluk İftiharı Muciptir, (makale), nr. 1, 1 Şubat 1335
Setr-i Uyub, Afv-ı Kusur, (makale), nr. 2, 15 Şubat 1335
Komşuluk Hakkı, Yol Arkadaşı, (makale), nr. 3, 1 Mart 1335
Müşavere Sünnet, Sabrın Sonu Selâmet, (makale), nr. 4, 15 Mart 1335
Sada-yı Hak gazetesi
Leyle-i Berat u Gufran (makale), nr. 333, 23 Nisan 1337/1921
Leyle-i Mübeccele-i Berat Hürmetine (şiiir), nr. 334, 24 Nisan 1337/1921
Ramazan-ı Mübareki İstikbal (makale), nr. 338, 28 Nisan 1337/1921
Orucun Maddi ve Manevi Fevaidi (makale), nr. 350, 8 Mayıs 1337/1921
Zenginle Züğürt Arasında (mizahi bir diyalog), nr. 351 9 Mayıs 1337/1921
Takdis-i Mah-ı Siyam (şiiir), nr. 352, 10 Mayıs 1337/1921
İki Arkadaş Görüşüyorlar (mizahi diyalog), nr. 353, 11 Mayıs 1337/1921
Bir Riyazi ile Bir Obur Müşaare Ederken (mizahi diyalog), nr. 354, 12 Mayıs 1337/1921
Fezail-i Siyam Hakkında (makale), nr. 358, 16 Mayıs 1337/28 Mayıs 1921
Müşaare (tiryakilerin dillerinden beyitler), nr. 358, 16 Mayıs 1337/1921
(Başlıksız), nr. 350, 18 Mayıs 1337/1921
Hasta ile doktor (mizahi diyalog), nr. 361, 19 Mayıs 1337/1921
Acaba Kızacak mı? (mizahi diyalog), nr. 362, 20 Mayıs 1337/1921

Yıldız

Ahlâk (makale), nr. 2, 1 Temmuz 1922/338

Hüsn-i hulk, Su'-i Hulk (makale), nr. 3, 14 Temmuz 922/338

Kezm-i Gayz, Hilm (makale), nr. 4, 28 Temmuz 922

Hıfz-ı Lisan, Komşuya Hürmet (makale), nr. 5, 1 Ağustos 922/338

Tehzib-i Ahlak (makale), nr. 6, 25 Ağustos 922/338

KAYNAKÇA:

AKKÖY, Atılğan, Aysevil, İzmir Edebiyat Tarihine Dair Hatıralar II (Kâmil Dursun ve Hasan Rüştü'nün Hatıraları), Lisans Tezi, İzmir 1987.

AKTEPE, M. Münir, "İzmir Şehri Medreseleri", İ. Ü. E. F. Tarih Dergisi, Mart 1972, ss. 97-117.

ALTINTOP, Selim, Maraşlı Mustafa Kâmil Efendinin Hayatı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1994.

Aydın Vilâyeti Salnamesi, İzmir 1311/1893

ÇAĞIN, Sabahattin, Tokadizade Şekip ve Şiirleri, Yüksek Lisans Tezi, Bornova 1980.

DİLBAZ, Mehmet, Ahenk Bibliyografyası 1914-1930 Kronolojik ve Yazar Adlarına Göre, Lisans Tezi, İzmir 1983.

GÜL, Mustafa, Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde İzmir'de Yayınlanan Dergiler Bibliyografyası, Lisans Tezi, İzmir 1984.

GÜNAY, Abdurrahman, Ahenk Gazetesi Bibliyografyası (1908-1914), Lisans Tezi, İzmir 1982.

HEPŞERBETÇİLER, İlknur, Ahenk Gazetesi Bibliyografyası (1895-1908), Lisans Tezi, İzmir 1981.

HUYUGÜZEL, Ömer Faruk, Hizmet Gazetesi Bibliyografyası, İzmir 1975.

-----, Necip Türkçü, Ankara 1988.

-----, İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850 – 1950), T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 2000.

İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal, Son Asır Türk Şairleri, 2. cilt, 3. baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1988.

İNCE, Mehmet, Mahmut Fuat (Hayatı – Şahsiyeti – Eserleri), Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1994

İNKAYA, Muzaffer, İzmir Edebiyatına Dair Röportaj ve Hatıralar III, Lisans Tezi, İzmir 1990.

KAYGUSUZ, Bezmi Nusret, Bir Roman Gibi, İzmir 1955.

KESKİN, Habibe, İzmirli Yazarlara Dair Hatıra ve Röportajlar, Lisans Tezi, İzmir 1986.

KOYUNCU, Gülnaz, İzmir Sanayi Mektebi (1868-1923), Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1993.

NURİ, M., Perakende Eserlerim, 1303/1899.

OZAN, Hüseyin Avni, İzmir Şairleri Antolojisi Aydın Vilâyeti.

SİLLELİOĞLU, Nuran, Ahenk Gazetesi Bibliyografyası (1895-1908) Yazar Adlarına Göre, Lisans Tezi, İzmir 1981.

SÜNER, Aydan, Şair Eşref ve Matbu Eserleri, Lisans Tezi, İzmir 1986.

TEKİNALP, B. Candan, İttihat ve Köylü Gazeteleri Bibliyografyası, Lisans Tezi, İzmir 1984.

TOKEM, Mehmet Ziya, Mehmet Necip'in Dil Konusundaki Makaleleri (İzmir'de Yeni Lisan), Lisans Tezi, İzmir 1982.

TURAN, Ayten, Ahenk Gazetesinde Çıkan "Türkçe Yazmak Çılgırısı ile İlgili Tartışmalar ve Hikâyeler (1900-1902), Lisans Tezi, İzmir 1984.

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANSİKLOPEDİSİ, c. 5, Dergâh Yayınları, İstanbul 1982.